

LONDRA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN İNTEGRASYONU VE İNGİLİZLERLE EVLİLİKLERİ

Sultan K. Turner

I. GİRİŞ

Bu makale, Londra'da yaşayan Türk-İngiliz ve Türk-Türk ailelerle bir doktora tezi çerçevesinde yapılan görüşmelerden elde edilen ilk izlenimleri anlatmaktadır. O yüzden analitik değil diskriptif bir tanıtma yazısıdır. Cambridge Üniversitesi Siyasal ve Sosyal Bilimler Fakültesinde Dr. M. P. M. Richards danışmanlığında yürütülen doktora tezi, iki farklı kültürden insanların evliliği, Türk-İngiliz grup ilişkileri ve İngilizlerle evli olanlarla Türklerle evli olanların integrasyon süreçlerini irdelemeyi amaçlamaktadır.

Buradan hareketle, görüşmelerde ele alınan bazı temel sorular şunlardır :

- 1) Her iki gruptaki Türklerin kişisel ve sosyal özgeçmişlerinde benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
- 2) Türklerle evli olan İngilizlerin kişisel ve sosyal özgeçmişleri nasıldır?
- 3) Türklerin İngiltere'ye geliş nedenleri ve beklentileri nelerdir?
- 4) Her iki gruptaki Türklerin İngiltere'deki hayat deneyimlerinde benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
- 5) İngilizle veya Türkle evli olmak İngiliz toplumuna integrasyon sürecinde farklılaşmaya yol açar mı? Açarsa nasıl?
- 6) Türk-İngiliz evliliklerinde çiftlerin evliliğe beraberlerinde getirdikleri sosyo-kültürel benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

7) Bu evliliklerde tarafların sosyal kimlikleri, kültür değerleri ve davranış biçimleri nasıl bir süreç izlemektedir?

8) Türkle veya İngilizle evli olmak Türk-İngiliz grup ilişkilerine ne ölçüde etki yapmaktadır?

II. METOD

Çalışmada derinlemesine bilgi edinme arzusu ön plana alındığı için, kalitatif ve küçük ölçekli görüşme metodu seçilmiştir. Görüşmelerde, kesin çizgileri önceden belirlemeden, konu başlıklarını ve soruları görüşmeye katılanlara empoze etmeden, onların integrasyon ve Türk-İngiliz evlilikleri konularında neler düşündüklerini açığa çıkarma prensibi esas alınmıştır. Pilot görüşmeler için, açık uçlu bir soru cetveli hazırlanmıştır. Bu soru cetvelinde bütün görüşmeciler için, önce aile özgeçmişleri, eğitim ve iş hayatları ile ilgili sorular yer almıştır. Daha sonra Türk görüşmeciler için İngiltere'ye geliş nedenlerini ve bu ülkedeki deneyimlerini detaylı bir şekilde anlatmalarını sağlayacak sorulara yer verilmiştir. Bundan sonra görüşmecilerin integrasyon konusunda düşüncelerini ve bunun integrasyonla ilişkisi üzerine sorular hazırlanmış, ayrıca bütün çiftler için, aile hayatı, sosyal çevre ve çocuklarla ilgili ortak sorulara yer verilmiştir.

a — *Pilot Görüşmeler*

Pilot çalışma, hazırlanan soru cetveli çerçevesinde görüşmenin akışını denemek ve gerek konuların gerekse soruların hem görüşmeyi yapana hem de görüşmeye katılanlara bir görüşme ortamında anlam ifade edip etmediğini anlamak için yapılmıştır. Pilot çalışma ayrıca mevcut konuların ve araştırma sorularının ana görüşmelerden önce yeniden gözden geçirilip son şeklini almasını mümkün kılmıştır.

Pilot çalışmada 7 Türk-İngiliz ve 2 Türk çift yer almıştır. Pilot görüşmelerin çoğu Cambridge'de gerçekleşmiştir.

Pilot görüşmeler sonucunda, katılanların birbirinden çok farklı özgeçmişlere ve hayat hikayelerine sahip olması, ana görüşmelerde daha esnek bir görüşme planı yapılması zorunluluğunu ortaya

çıkarmıştır. Bu yüzden, ana görüşmeler için sadece konu başlıklarını içeren bir görüşme cetveli hazırlama ve kullanma yoluna gidilmiştir.

b — *Örnek Grubun Seçilmesi*

Araştırmada yer alacak Türk-İngiliz çiftleri bulmada «kartopu» yöntemi sıklıkla kullanılmış ayrıca Londra'da İngilizlere Türkçe dersleri veren Türk öğretmenlerle temasa geçilerek ve Londra telefon rehberi kullanılarak araştırmaya katılım sağlanmıştır. Türk çiftleri bulmada Londra telefon rehberi en verimli yol olmuş ayrıca az sayıda da olsa görüşme yapılan çiftlerden alınan isimler de araştırma grubunun tamamlanmasına yardımcı olmuştur.

c — *Ana Görüşmeler*

20 Türk-İngiliz ve 20 Türk çiftle görüşme yapılmıştır. İlk grupta görüşülen Türklerin 13'ü erkek ve 7'si kadındır. Görüşmelerin çoğu görüşmecilerin evlerinde bir kaçı ise işyerlerinde gerçekleşmiştir. Görüşmeler çoğunlukla akşam saatlerinde veya hafta sonlarında olmuştur.

Türk-İngiliz çiftlerle yapılan görüşmelerde eşlerle ayrı ayrı konuşulmuş ve her bir görüşme yaklaşık bir buçuk saat sürmüştür. Türk çiftlerle birlikte görüşülmüş ve bu görüşmeler de yaklaşık iki saat içinde tamamlanmıştır.

Görüşme gruplarının oluşturulması, çiftlerle görüşme zamanının kararlaştırılması, görüşmelerin yapılması ve görüşme kasetlerinin yazıya aktarılması yaklaşık bir yıl sürmüş, Mart 1991 ve Nisan 1992 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Türklerle yapılan görüşmeler iki kişi hariç Türkçe olmuş ve Türkçe yazıya geçirilmiştir.

III. GÖRÜŞME GRUPLARININ KİŞİSEL VE SOSYAL ÖZGEÇMİŞLERİ

Bu bölümde önce bazı demografik bilgilere ve özellikle Türklerin özgeçmişlerine yer verilecektir. Daha sonra İngiltere'ye ge-

liş nedenleri, beklentileri, bu ülkedeki deneyimleri ve integrasyon süreçleri üzerinde durulacaktır.

a — *Demografik Veriler*

İngiltere’de yaşayan Türkiyeli Türklerin sayısı Londra Başkonsolosluğu tarafından, kaçak işçiler ve siyasi mülteciler dahil, 100.000 olarak tahmin edilmektedir. İngiltere etnik grup istatistiklerinde Türklerle ilgili bir rakam bulmak mümkün değildir. Bunun da başlıca nedeni Türklerin diğer göçmen gruplara oranla sayılarının son derece az olması ve bu yüzden istatistiklerde ‘diğerleri’ grubunda yer almasıdır.

Yine Konsolosluktan alınan bilgilere ve Türklerin Londra’da yoğunlaştığı bir bölge olan Hackney’de, belediyenin etnik ilişkiler uzmanı Dan Thea’nın 1986’da hazırladığı ‘Profile and Needs of the Turkish Community in Hackney’ başlıklı bir rapora göre İngiltere’deki Türk toplumunun işçiler, küçük işyeri sahipleri, yüksek öğrenimdeki ve lisan okullarındaki öğrenciler, çok az sayıda profesyoneller, siyasi mülteciler ve bunların ailelerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Türkler, çoğunlukla Londra ve çevresinde oturmakta, geriye kalanlar ise ülkenin değişik yerlerinde yaşamaktadır.

Bu araştırma Londra’da ve çevresinde oturan Türkleri kapsamıştır. Araştırmaya katılanlar arasında yukarıda sözünü ettiğimiz gruplardan kişiler yer almıştır. Sadece araştırmanın başladığı dönemde İngiltere’ye yeni iltica eden Kürt kökenli kişiler araştırmada kapsam dışı tutulmuştur. Bu da araştırmanın son gelen gruplar üzerine değil, İngiltere’de 1991 yılı itibarıyla en az iki yıl yaşamış olan kitleyi hedef almış olmasından ileri gelmiştir. Yeni gelen grupların kendilerine özgü koşulları dikkate alındığında ayrı bir araştırma konusu olduğu düşüncesi bu kısıtlamayı zorunlu kılmıştır.

Tablo 1’den görüleceği üzere, İngilizlerle evli Türklerin büyük bir çoğunluğu uzun zamandır bu ülkede yaşamaktadırlar. Yarıdan fazla Türkün oturma süresi on yıl ile yirmi yıl arası bir zaman dilimine denk düşmektedir. Oturma süresi on yılın altında olanların sayısı 5’tir ve bunların üçü kadındır. Yirmi yıldan daha uzun bir süre oturanlar ise 4 kişidir. Örnek gruptaki Türklerin

çoğu bu ülkeye yirmi yaş civarında gelenleri içermektedir. Üç erkek ve bir kadın ülkeye 15 yaş öncesi aileleriyle gelmişlerdir. Bu gruptaki çiftlerin yarısı on ile yirmi yıl arası bir süredir evli bulunmaktadır. Diğer yarısı ise on yılın altında bir süredir evli olanlardır.

TABLO 1

Türk-İngiliz Çiftler : Yaş, Türklerin ülkede oturma süresi, evlilik süresi

Çiftler	Yaş (Türk)	Yaş (İng.)	Oturma Süresi (Yıl)	Evlilik Süresi (Yıl)
1 (TE-İK)	35	32	7	6
2 (TK-İE)	54	56	29	28
3 (TE-İK)	42	38	11	9
4 (TE-İK)	35	30	10	10
5 (TE-İK)	40	40	20	16
6 (TE-İK)	37	32	13	12
7 (TK-İE)	43	43	16	15
8 (TE-İK)	35	37	23	10
9 (TK-İE)	26	24	18	1.5
10 (TE-İK)	31	24	10	3.5
11 (TK-İE)	32	33	10.5	10
12 (TK-İE)	30	32	3	1
13 (TK-İE)	36	36	7	4.5
14 (TE-İK)	42	40	18	16
15 (TE-İK)	37	38	22	12
16 (TE-İK)	32	32	19	10
17 (TE-İK)	28	33	8	6.5
18 (TE-İK)	46	40	20	16
19 (TK-İE)	29	31	5	3.5
20 (TE-İK)	46	37	24	4

(TE : Türk erkek, TK : Türk kadın, İE : İngiliz erkek, İK : İngiliz kadın)

Türk çiftlere gelince, aşağıda Tablo 2'den görüleceği gibi genelde İngiltere'de yaşadıkları süre diğer gruptaki Türklere oranla daha uzundur. Bu durum da, bu grupta, İngiltere'ye permili işçi olarak 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında gelmiş olanların ağırlıkta olmasından kaynaklanmaktadır. Önce erkeklerin geldiği ve eşlerinin belli bir süre sonra onları takip ettiği göz önüne alınarak, erkeklerin kalış sürelerine bakıldığında, 9'unun yirmi yılı aşkın bir süredir İngiltere'de oturdukları görülmektedir. Bunlardan biri çocuk yaşta ailesiyle gelmiştir. 6 erkek ise yirmi yıl ve yirmi yılın

TABLO 2

Türk çiftler : Yaş, ülkede oturma süresi, evlilik süresi

Çiftler	Yaş		Oturma süresi		Evlilik Süresi
	erkek	kadın	erkek	kadın	
1	52	41	19	15	14
2	30	24	5	21	4
3	44	42	18	17.5	16
4	54	45	21	21.5	25
5	57	51	20	20	37
6	53	52	23	21	31
7	46	41	17	17	20
8	45	39	21	17	20
9	55	49	21	21	26
10	28	22	21	2	2
11	46	39	20	19	21
12	32	26	12	26	6
13	48	44	20	15	28
14	54	53	13	13	33
15	59	47	21	20	32
16	51	44	21	21	27
17	43	37	21	19	19
18	34	26	7	23	6
19	44	34	21	19	19
20	37	34	17	8	7

hemen altında olanlardır. On yıldan az bir süre oturanların sayısı sadece 2'dir.

Yukarıda açıkladığımız durumdan ötürü kadınların İngiltere'de oturma süreleri erkeklere oranla daha kısadır. On ile yirmi yıl arası bir süre ülkede bulunan kadınların sayısı 11'dir. Yirmi yılı aşkın bir süre oturanların sayısı 7'dir ve bunların üçünü çocukken aileleriyle gelenler oluşturmaktadır. Geriye kalan iki kadından birisi iki yıldır diğeri ise sekiz yıldır bu ülkede oturmaktadır.

Bu grupta, görüşmecilerin yarısı Türkiye'den evli olarak gelenlerdir. Evliliklerinin süresi çoğunlukla 25 ile 35 yıl arasında değişmektedir. Grubun diğer yarısının evlilikleri, erkeğin İngiltere'ye geliş yılından sonraya rastlamakta ve beş çiftin evlilik süresi on ile yirmi yıl arasında değişirken diğerlerinin on yılın altında kalmaktadır.

b — *Türkiye'den Geldikleri Yöreler*

Birinci grupta, İngilizlerle evli Türklerin 15'i İstanbul'dan diğer 5'i de yine Türkiye'nin Ankara, Adana gibi büyük şehirlerinden İngiltere'ye gelmişlerdir. İkinci grupta ise 15 erkek ve 14 kadın Anadolu'nun değişik yörelerinden önce İstanbul'a oradan da Londra'ya gelmişlerdir. 5 erkek ve 6 kadın ise Londra'ya doğrudan Karadeniz ve Orta Anadolu yörelerinden gelmiştir.

Araştırmada yer alan İngiliz katılımcılara baktığımızda, tamamının evlilikleri öncesinde Londra'da oturduklarını görmekteyiz. Görüşmecilerden 13'ü İngiliz, 1'i İskoç, 3'ü Kuzey İrlanda ve 2'si de Galler kökenlidir.

c — *Eğitim*

Önce İngilizlerle evli olan Türklerin eğitim düzeyine bakalım, sadece 1'inin (erkek) orta okul eğitimini tamamladığı, 3'inin Türkiye'de 3'ünün de Londra'da liseyi bitirdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu gruptaki Türklerden 8'i üniversite eğitimi yapmıştır. İngiliz eşlere gelince, 4 kadının 16 yaşında orta okulu tamamladıktan sonra eğitimlerine devam etmediği anlaşılmaktadır. 6 kadın ve

2 erkek, lise veya meslek lisesi mezunudur. Yüksek okul veya üniversite bitiren kadınların sayısı 3. erkeklerinki ise 5'tir.

Türk çiftlerde, 2 erkek ve 3 kadın hiç okula gitmemiş, 7 erkek ve 8 kadın ilk okul eğitimi almış, 3 erkek ve 3 kadın da orta okula gitmiştir. Liseye devam edenlerin sayısı erkeklerde 5, kadınlarda 4; üniversite eğitimi görenlerin sayısı ise erkeklerde 3 ve kadınlarda 2 olarak ortaya çıkmıştır.

Tahmin edileceği üzere, İngiltere'ye işçi olarak gelenlerin eğitim düzeyi düşüktür. Geriye kalanların eğitim düzeyi her iki grupta da fazla bir farklılık göstermemektedir. Yine her iki grupta da erkeklerin genelde eşlerine göre eğitim düzeylerinin yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Bu anlamda erkek ve kadının eğitim düzeyi yaygın olan trende uygunluk göstermektedir.

d — *İş Hayatı*

Birinci gruptaki Türklerin çoğu İngiltere'ye geliş öncesi Türkiye'de eğitim hayatlarına devam edenler olduğu için Türkiye'de iş deneyimleri ya hiç olmamış veya çok kısa bir süre olmuştur. İngiltere'deki iş hayatlarına ileride 'Londra' da hayat' bölümünde yer verilecektir. İngiliz eşler arasında 6 kadın, gönüllü sosyal hizmet görevlisi, garson, sekreter, hemşire, dekoratör ve halkla ilişkiler uzmanı olarak çalışmışlar fakat çocuklarının olmasıyla iş hayatını bırakmışlardır. Geriye kalan 7 kadın ise yarı-profesyonel veya profesyonel işlerde çalışmaktadır. İngiliz erkeklerin 6'sı muhasebe, bilgisayar programcılığı ve yüksek düzey yöneticiliği gibi profesyonel işlerde çalışmaktadırlar. Sadece 1 erkek alternatif tıp alanındaki kendi işini yürütmektedir.

İkinci gruba baktığımızda, özellikle işçi olarak gelen erkeklerin çoğunun Türkiye'de küçük ya da restoran ya da konfeksiyon işyeri sahipleri olduğunu görmekteyiz. Eşleri arasında Türkiye'de çalışanlar yok denecek kadar az sayıdadır. Bu grupta geriye kalanları ise Türkiye'de öğrenci olanlar, yarı-profesyonel veya profesyonel işlerde çalışmış olanlar oluşturmaktadır. Bu grubun da İngiltere'deki çalışma hayatına ileride yer verilecektir.

IV. İNGİLTERE'YE GELİŞ NEDENLERİ VE BEKLENTİLER

Her iki gruptaki Türklerin bu konuda verdiği cevaplara bakıldığında ilk dikkat çeken nokta, hemen hepsinin buraya kalma düşüncesiyle gelmediklerini ifade etmeleri olmuştur. Bu ülkeye belli bir süre için ya eğitim ya da çalışma amacıyla geldiklerini ve sonuçta Türkiye'ye geri dönmeyi planladıklarını vurgulamışlardır. Bu konuya görüşmelerin analizi sırasında daha detaylı bakılacak ve görüşmenin bütünü dikkate alınarak incelenecektir.

İngilizlerle evli olan Türklerden 16'sı (10 erkek, 6 kadın) ve ikinci gruptaki Türklerden 5'i (erkek) bu ülkeye eğitim amacıyla gelmişlerdir. Ailelerinin de teşvikiyle ya üniversite ya da İngilizce dil kursları için bu ülkeyi tercih etmişler ve bu tercihlerinde Türkiye'ye döndüklerinde kariyerlerinin daha iyi olacağı düşüncesi ağır basmıştır. Görüşmecilerden bazıları yurt dışına gitme isteklerini ve beklentilerini şöyle ifade etmişlerdir :

Perihan : «Şimdi bilmiyorum gençler nasıl düşünüyor ama bizim o zamanlar, çünkü Güzel Sanatlar Akademisini bitir, koleji bitir, yani bir şey yapman lazım. Dışarıya çıkmak şart, yani ufuklarını genişletmek şart. Bu gerekliydi. Onun yapılması şarttı. [...] Valla, aslında İngiltere diye bir şey, İngiltere diye bir şey yoktu. Aslında yabancı bir ülkede daha başka, değişik bir deneyim geçirmek, bilgimi artırmak. Görgümü, bilgimi artırmak. Bütün mesele buydu.»

Erin : «Lisan okuluna gidiyordum. Sonra dedim buraya gelirim belki pratik olarak daha faydalı olur. Ben buraya aslında bir aylığına geldim. Lisan için. [...] Hem merak hem de iş için faydalı olacağı...»

Tarık : «İşte bir Avrupa şeyi çıkıyor. İşte dışarda okumam çıkıyor ortaya fakat Almanya uygun olmuyor, burası uygun oluyor. Buraya gelmiş oluyorum. [...] Ailemin desteğiyle geldim çünkü talebe insanım daha. Çalışmanın ne olduğunu bilen bir kişi olmadığım için bana öyle bir şey önermeseler ben zaten kendim şey yapamam, gelemem yani. 'Seni okutacağız' dememiş olsalar. Bir de abimin burda oluşunun yararı oluyor.»

Türk çiftler arasında 13 erkek, çalışma izni (work permit) alarak Londra'ya konfeksiyon atelyelerine veya restaurantlar, büfe-ler (take-away shops) gibi küçük gıda işleylerine işçi olarak gelmişlerdir. Çalışma izinleri, ya bu işçileri bulmak için Türkiye'ye gelen işyeri temsilcileri ya da daha önce Londra'ya gelmiş olan akrabaları veya tanıdıkları tarafından çıkartılmıştır. Burada ilginç olan bir nokta, bu işyerlerinin sahiplerinin çoğunun ya Kıbrıslı Türk veya Rum ya da Yahudi asıllı İngilizler olmasıdır. Konfeksiyon ve gıda işkolları, özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda bu grupların yoğunlaştığı alanlar olarak dikkat çekmektedir.

Çalışma izniyle Londra'ya gelen bu grupta, geçici bir süreyle çalışıp mümkün olduğunca fazla para biriktirmek ve bu parayla Türkiye'ye dönüştü daha güvenli bir hayat kurabilmek düşüncesi ön planda olmuştur :

Ahmet : «Altmış beş senesinde bana Almanya çıktı. Hanım mani oldu, göndermedi beni. Evlenmişim o zaman. Yetmiş iki senesinde de burası için istek oldu. Benim burda bir arkadaşım vardı, bizim gibi konfeksiyoncu, onun vasıtasıyla. Orda da ne bileyim, üç beş kuruşu bir araya getirip ev filan bir şey yapamadık, kirada oturuyorduk, cazip geldi. Biraz da arkadaş mübalağalı konuştu bize, 'on ayın içersinde otuz bin lira para yaptım' dedi. O zaman otuz bin lira para çok güzel paraydı. 1971 senesinde iki tane daire alıyordun o paraya. Bir insan on ay gibi sürede bu parayı yaparsa ... çok cazip geldi. Buna [eşine] dedim ki 'bak gideyim' dedim. 'Burda bu kadar senede bir şey yapamadık, hiç olmazsa başımıza bir ev alalım'. Derken bu razı oldu, hanım razı oldu. Arkadaş vasıtasıyla...»

Eğitim yapmak için gelenlerin ve işçilerin dışında, her iki grupta da bir kaç profesyonel ve bu ülkeye aileleriyle birlikte küçük yaşta gelmiş olanlar bulunmaktadır.

V — LONDRA'DA HAYAT

a — İngilizlerle Evli Türkler

Daha önce belirttiğimiz gibi bu gruptaki Türklerin çoğunluğunu İngiltere'ye eğitim amacıyla gelenler oluşturmaktadır. Bu

kişiler ülkeye gelir gelmez eğitimlerine başlamışlar ve aynı zamanda da çeşitli part-time işlerde çalışmışlardır. Örneğin erkekler, restoranlarda veya büfelerde garsonluk, bulaşıkçılık ve temizlikçilik ya da konfeksiyon atelyelerinde makinacılık ve ütücülük gibi işler yapmışlar; kadınlar ise çocuk bakıcılığı (au pair), tezgahtarlık, atelyelerde makinacılık veya Türkçe tercümanlık gibi işlere yönelmişlerdir.

Bu gruptaki Türklerin çoğu eşleriyle, gelişlerinin ilk yılı içinde, okul, işyeri, politik veya sosyal faaliyetler sırasında tanışmışlardır. Evlilik kararının alınması ve evlenme tarihinin belirlenmesinde, bu ülkede kalış vizelerinin süresinin sonuna yaklaşıyor olması gibi yasal durumlar önemli bir rol oynamış, bazı durumlarda ilişkinin normal seyrini hızlandırmıştır.

Evlilikle birlikte ülkede kalışlarının kolaylaşması sonucu gerek erkek ve gerekse kadınlar, düzenli full-time işlerde çalışma, kendi işyerlerini açma veya istedikleri alanlarda mesleki kurslara gitme imkanları elde etmişlerdir.

Görüşmelerin yapıldığı anda, Türk erkeklerden 3'ü konfeksiyon atelyelerine ortak iken, 5'i ise kuru temizleme, taksi çalıştırma, garaj işletme ve TV video satış ve onarımı gibi dallarda kendi işlerini yürütüyorlardı. 1 görüşmeci bir konfeksiyon atelyesinde çalışmaktaydı. Geriye kalan 4 erkek görüşmeciden de ikisi mimar, biri gazeteci ve diğeri öğretmen olarak çalışıyordu. İngilizlerle evli Türk kadınlardan 4'ü öğretmen ve sekreter olarak çalışırken, 3'ü ise görüşmenin yapıldığı zamanda herhangi bir işte çalışmıyordu.

Görüldüğü gibi, eğitim amacıyla gelen erkeklerin çoğu öğrencilikleri sırasında konfeksiyon atelyelerinde ve gıda işyerlerinde çalışmak durumunda kalmıştır ve 13 erkekte 8'i küçük işyerleri yürütmektedir. Aldıkları eğitim göz önünde bulundurulursa bu 8 erkeğin kendi meslek alanlarında bir işte çalışmak yerine böyle alanlara kaymış olmaları ilginçtir. Görüşmecilerden birinin bu konuda verdiği cevap konuya açıklık getirmesi açısından yararlı olacaktır :

Erin : «Çok zor oldu aslında. İlk başlangıçta çok zordu ve bana ağır da geliyordu. Çünkü burda konfeksiyon atelyelerinde filan çalışıyordum. Yani hiç benim ekonomiyle

filan ilişkisi olmayan bir şey. Buradaki accoutancy [muhasabe] yani muhasabe şeyini, fakat onun da pek mümkün olmadı. İngilizce o kadar iyi, yeterli değildi ve tekrardan İngilizceyi belli bir seviyeye getirip sonra kursa ... Burda bile yapanlar, hakikaten çok zor yani. Dedim belki : bir kaç sene sıkıntı çekersem belki bir iş yaparım.»

Erin gibi diğer bazı görüşmeciler de İngilizce düzeylerinin özellikle ilk yıllarda profesyonel işlerde çalışacak kadar iyi olmadığını ve öğrenci iken zaten kaçak olarak çalışmak zorunda olduklarını ve buna elverişli yerlerin de Türk işyerleri olduğunu dile getirmektedirler. Evlilikle birlikte bir aile geçindirme sorumluluğu da buna eklenince zaman ayırıp mesleki eğitime yönelmek daha da güçleşmiş gözükmektedir. Olayın bir diğer boyutu da mesleki tatminden ziyade maddi tatminin ön plana alınması şeklinde görülebilir. Örneğin, bu ülkeye 15 yaşında gelen ve mesleki eğitim gören, daha sonra büyük bir firmada teknisyen olarak çalışan bir görüşmeci de bir süre sonra ayrılıp kendi işini kurma yolunu seçmiştir.

Buna karşın kadınların, İngilizcelerini ilerletip, mesleki kurslara gidip bir meslek dalında çalışmaya önem verdikleri görülmektedir. Ailenin gelirinin büyük ölçüde eşleri tarafından karşılanması, kadınların doğrudan bu sorumluluğun altında olmamaları bu tercihlerinde bir faktör olarak ileri sürülebilir.

Bu gruptaki Türklerin dil problemini büyük ölçüde hallettikleri ve özellikle günlük yaşamlarında iletişim güçlükleri olmadığı veya çok az olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmelerde, iki erkeğin görüşmenin tamamını İngilizce yapmayı seçmiş ve diğerlerinin de görüşme akışı içinde sık sık İngilizce kelime ve ifadeler kullanmış olduklarını burada belirtmekte yarar var.

Dini inanış açısından görüşmecilere baktığımızda, Türklerin tamamının Müslüman orijinli olduğunu görmekteyiz. İngiliz eşler arasında, bir Musevi orijinli erkek, bir Katolik orijinli kadın dışında diğerleri Protestan orijinlidir. Asıl ilginç olan ise, hem Türk hem İngiliz görüşmecilerin çoğunun kendilerini ya dinlerine bağlı görmemeleri ya da bağlılıklarının inanç düzeyinde olduğunu, pratikte dinlerinin gereklerini pek de yerine getirmediğini belirtmiş olmalarıdır. Son olarak, bu grupta yer alan bir İngiliz hanımın

dinini kendi isteğiyle değiştirip Müslüman olduğunu da not etmemiz gerekiyor.

Türk-İngiliz çiftlerin sosyal hayatlarına gelince, çiftlerin genelde sosyal çevrelerinin geniş olmadığını anlamaktayız. Bu çiftler kendileri gibi Türk-İngiliz, İngiliz ve az sayıda da Türk çiftlerle görüşmeyi tercih ediyorlar. Türk eşlerin bazıları çalıştıkları Türk işyerleri dolayısıyla diğer Türklerle iş ve sosyal ilişkilerde bulunuyor. Çiftler, Türk eşlerin aileleriyle, çoğunlukla yılda bir kere Türkiye'ye tatile gittiklerinde görüşme olanağı bulurken, İngiliz eşlerin aileleriyle daha sık ve yakın ilişkide oluyorlar.

b — *Türk Çiftler*

Bu grupta, daha önce de belirttiğimiz gibi hem sosyo ekonomik özgeçmiş hem de İngiltere'ye geliş nedenleri itibarıyla farklı olan iki ana grup bulunuyor. Bunlardan ilki İngiltere'ye işçi olarak çalışmaya gelenler, ikincisi ise eğitim amaçlı gelenler.

İlk grupta 13 çift yer alıyor. Daha önce, İngiltere'ye gelmeden önce Türkiye'de evli bulunan çiftlerde, çoğunlukla önce erkeklerin Londra'ya tek başlarına geldiklerini, eşlerini ve çocuklarını 6 ay ile 2 yıl arası değişen sürelerde yanlarına aldıklarını belirtmiştik. Bu erkekler gelir gelmez konfeksiyon atelyelerinde veya restaurant, büfe gibi gıda işyerlerinde genellikle vasıfsız işçi olarak çalışmaya başlıyorlar. Bu işyerlerinde, tahmin edileceği üzere iş otomasyona değil de el emeğine dayalı olarak yürütülüyor. İşçiler, genellikle işveren tarafından kiralanmış olan ve yerli halkın terk ettiği eski ve büyük evlerde bazan tek başlarına bazan da birkaç kişiyle birlikte bir odada kalıyorlar. Hatta bazıları eşleri ve çocukları geldikten sonra bile bir odada kalmayı bir süre için sürdürüyor. Bunda en büyük etken, mümkün olan en az kirayı verip mümkün olduğunca paradan tasarruf edip azami miktarda para biriktirmek isteği olarak ifade ediliyor. Gelen eşlerin çoğu da geldikten kısa bir süre sonra ya konfeksiyon atelyelerinde çalışmaya başlıyor ya da evde atelyelere parça başı iş yapıyor.

Konfeksiyon fabrikalarına veya restaurantlara çalışmaya gelenler ilk yıllarda kazanç yönünden olsun çalışma ve oturma koşulları

yönünden olsun hayal kırıklığına uğradıklarını ifade ediyorlar. Kısa sürede çok para kazanma umuduyla işyerlerini kapatıp veya çalıştıkları işyerlerinden ayrılıp Londra'ya gelen bu grup umduklarını bulamıyor. Ücretlerin söylenenin çok altında olması, çalışma saatlerinin uzunluğu, içinde oturulamaz halde olan evlerde yer gösterilmesi karşılaştıkları güçlüklerden bir kaçı. Yine de 'geçici' bir süre için bu koşullara katlanmayı yeğliyorlar. Zamanla iş hayatıyla ve sistemin nasıl işlediğiyle ilgili bilgi ve tecrübeleri arttıkça iş hayatlarında ve yaşama standartlarında iyileşme oluyor. Bir çoğu kendi işyerini açmayı başarıyor fakat rekabet, ortaklarla anlaşamama, hukuki bilginin ve İngilizcenin yetersizliği gibi nedenlerle işlerini yürütemeyip kapatmak zorunda kalıyorlar.

Görüşmelerin yapıldığı sırada, 7 erkek konfeksiyon atelyelerinde ve 4 erkek ise gıda işyerlerinde çalışmaktaydı. Sadece 1 erkek kendi konfeksiyon atelyesinin başındaydı ve 1 erkek de kendi restoranını işletiyordu. Kadınların çoğu çalışmayı bırakmıştı.

Bu gruptaki Türk çiftlerin İngilizce düzeyinin çok temel düzeyde olduğu anlaşılıyor. Hemen hepsi ilk geldiklerinde akşam kurslarına başlamışlar fakat uzun ve düzensiz çalışma saatleriyle birlikte götüremedikleri için kısa bir süre sonra bırakmışlar. Çalıştıkları işyerlerinde ve kaldıkları evlerde çoğunlukla diğer Türklerle birlikte oldukları ve kendilerine gerektiğinde tercümanlık yapacak veya dil konusunda yardımcı olacak Kıbrıslı Türklerin veya Türk öğrencilerin bulunduğu da dikkate alınır; daha da önemlisi, başlangıçta bu ülkede uzun süre kalmayı düşünmedikleri hesaba katılırsa bu durum daha da iyi anlaşılabilir olur. Yılların geçmesiyle de büyüyen çocukların, dil konusunda ve İngiliz otoritelerle olan işleri halletme konusunda ailelerine yardımcı oldukları, tercümanlık görevini yüklediklerini de belirtmemiz gerekir. Görüşmelerde bir çoğunun dil öğrenememekten ve bu konuda başkalarına bağımlı olmaktan rahatsızlık ve pişmanlık duyduklarını belirtmiş olduklarını da ekleyelim.

Dini inanç ve dine bağlılık konusuna gelince, bu gruptaki çiftlerin dini inanç ve duygularının son derece kuvvetli olduğunu görüyoruz. Örneğin, bu aileler Ramazanda oruç tutuyor, erkekler cuma namazı, bayram namazları için camiye gidiyor. Domuz eti yenmiyor. Çocuklar hafta sonlarında Türkçe ve din dersi için Türk

okullarına gönderiliyor. Kadınların bir kısmı baş örtülerini hiç çıkarmamış, bir kısmı başlangıçta açmış olmasına rağmen, ilerleyen yaşlarıyla birlikte tekrar kapanma yolunu seçmiş.

Türklerle ve Türkiye ile bağlar son derece güçlü. Türklerle beraber çalışıyorlar, Türk komşuları, akrabaları var. Çoğunlukla Türk dükkanlardan alışveriş ediyorlar. Türkçe gazete okuyor. Türk radyolardan haberleri takip ediyor, videoda Türk filmleri seyrediyorlar. Bazıları uydu antenle Türk televizyon kanallarını izliyorlar. Tatillerini Türkiye'de geçiriyorlar. Düğün, sünnet düğünü, mevlit gibi gelenekler sürdürülüyor. Çocuklar Türkçe ve bazan da kuran kurslarına gönderiliyor. Türk kültürüne bu yakın bağlılığın ve geniş bir Türk sosyal çevre içinde olmanın tam tersine, bu grupta, İngilizlerle ve diğer etnik gruplarla sosyal ilişkiler çok sınırlı ve yaşadıkları ülkenin kültür değerlerine de eleştirel bakıp, hemen hiç bir yakınlık duymuyorlar.

Bu 13 ailenin dışındaki, eğitim amaçlı gelen ikinci ana gruba baktığımızda, onların bu ülkedeki hayat deneyimlerinin hem yukarıda bahsettiğimiz gruba hem de İngilizlerle evli olan Türkler grubuna benzerlikleri ve farklılıkları olduğu anlaşılıyor. Dil eğitimi amacı ile gelen 3 erkek kurslarına devam ederken aynı zamanda part-time atelyelerde ve restoranlarda çalışmaya başlıyorlar. Daha sonra buraya küçük yaşta aileleriyle gelmiş olan ve vatandaşlık hakkına sahip Türk kızlarıyla evlilik yaptıkları için ülkede kalışları yasallaşıyor. Yüksek eğitim için gelen 2 erkekten 1'i iltica ederken biri de profesyonel çalışma izni alarak ülkede kalıyor.

Görüşmelerin yapıldığı sırada, 2 erkek kuru temizleme ve pazarcılık işlerini yürütüyordu. 1'i bir konfeksiyon atelyesinde müdür olarak, 1'i uluslararası bir otelde, 1'i de radyo yayıncılığında çalışıyordu. Eşleri arasında, 3'ü çalışmazken 1'i bankada memur olarak 1'i de eşi gibi radyo yayıncılığı alanında çalışıyordu.

Doğrudan öğrenci olarak gelen bu 5 kişinin ve eşlerinin dışında, profesyonel çalışma izni alan ve iç mimari, grafik ve dizayn alanında kendi işlerini yürüten bir çift de görüşülen Türk aileler arasında yer alıyor. Bu grupta, küçük yaşta ailesiyle gelen ve bir kuruluştaki fotoğraf teknisyeni olarak çalışan bir erkek görüşmecisi ve eşi de bulunuyor.

Bu grup da İngilizlerle evli Türkler grubu gibi İngilizceyi rahat kullandıklarını ve iletişim güçlüğü çekmediklerini ifade ediyor. Hemen hepsi dini inançları olmasına karşın pratikte uygulama yapmadıklarını belirtiyorlar. Sosyal çevrelerine ve ilişkilerine baktığında, diğer iki grubun ortasında bir çizgi izledikleri dikkat çekiyor. Hem Türkiye ve Türklerle hem de İngiltere ve İngilizlerle, diğer etnik gruplar da dahil, ilişki içindeler. Bu ilişkilerde kendileriyle sosyal seviyesi benzer Türkleri, İngilizleri ve diğer etnik gruplardan kişileri tercih ettikleri, özellikle Türk işçi grubundan kendilerini uzak tutmayı yeğledikleri anlaşılıyor.

Görüşmelerde yer alan İngilizlerle evli Türkler olsun Türk çiftler olsun genelde bu ülkede hayatlarının bir çok yönden Türkiye'ye oranla daha tatmin edici olduğunu belirtiyor. Gelir düzeyinin yanı sıra, günlük hayattaki pratik kolaylıklar ve köklü sosyal hizmetler bunda önemli rol oynuyor. Görüşmeciler, elektrik, su kesintilerinin olmadığını, parasız sağlık hizmetlerini, trafiğin düzenli oluşunu, ev almanın kolaylığını örnek veriyorlar. Bürokrasinin kolaylığı ve genelde düzenin rahat işleyişi demokratik kuralların yerleşikliği, hak ve özgürlüklerin rahatlıkla kullanılabilmesi de hemen bütün Türkler için önemli olan noktalar. Bütün bu sayılanlar ve ayrıca çocuklarının bu ülkede daha iyi bir eğitim alma ve iş hayatı sürdürme imkanları bulunduğuna inanmaları da büyük ölçüde, İngiltere'de bir kaç yıl kalma planlarının nasıl on yıla, on beş yıla, yirmi yıla dönüştüğünü ve artık hemen hepsinin Türkiye'ye dönüşü emeklilik sonrası düşünüyor olmalarını ve hatta bazılarının 6 ayı Türkiye'de 6 ayı İngiltere'de geçirmek istemelerini anlamamıza yardımcı oluyor.

VI. İNTEGRASYON KONUSUNDA DÜŞÜNCELER

Görüşmecilerin kişisel ve sosyo ekonomik özgeçmişlerine ve Londra'daki hayatlarına çok sınırlı da olsa bir göz attıktan sonra şimdi bu ülkedeki integrasyonları konusunda neler düşündüklerine yer vermek ve böylece konunun bu boyutu hakkında ipuçları elde etmek yararlı olacaktır. Kişilerin integrasyon konusundaki açıklamalarında özellikle integrasyon tanımlamalarını ve üzerinde durdukları kriteriyaları görmek ilginç olacaktır.

Yirmi yıldır Londra'da yaşayan ve bir kuruluştta mimar olarak çalışan Hakan, integrasyon konusunda Türkiye'deki yetiştirme tarzının üzerinde duruyor :

«İntegre oldum ama yani bana bir problem olmadı çünkü bizi Avrupalı gibi yetiştirdiler. Yani bizim neslimiz öyle yetişti. Kendimizi küçük göreceğ bir şey de yok. Olmadı. Geldiğimizde yani hiç bir şeye vey anasını demedik yani.»

Hakan'ın eşi Judy ise Hakan'ın integrasyonunu değerlendirirken burada uzun bir süre yaşamış olduğunu belirttikten sonra şunları söylüyor :

«emm, Bence gayet iyi [integrasyonu]. ... En çok hoşuma giden taraf ise [Hakan'ın] çok iyi bir şekilde integre olmasına rağmen Türk kimliğini de koruması ve bu bence çok güzel. Ben genelde başka kültürden gelen bazı insanların geldikleri kültürün insanlarından bile daha fazla o kültürü benimsemelerine şüpheyle bakıyorum. ... Evet bence gayet iyi integre oldu. [...] İşinde bir problemi yok. ... Mizah gibi şeyler ise ... İngiliz mizahını anlıyor. Çoğu zaman.»

Üniversite eğitimi için gelen ve yirmi yıldır ülkede yaşayan, şu anda kendi garajını işleten Sadık 'iki toplumun arasında bir tip insan' olma noktasını vurguluyor :

«Şimdi şu var. İnsan genç yaşta gelince buraya, ağaç yaşken çabuk eğiliyor. Bir sürü şeylere İngilizler gibi ben de adapte oldum. Türkiye'ye gittiğim zaman 'sen İngilizleşmişsin' diyorlar. Buraya geldiğimde 'sen Türksün' diyorlar. Çünkü belli bir kalıntı var. Türk kalıntısı var. Belli yeni alışkanlıklar var. İkisinin arasında bir tip olup çıkıyor insan. Yani değişik bir tip çıkıyor ortaya. Ne İngiliz ne Türk. İngiltere'ye gidiyorsun İngiltere'de İngilizler tarafından itiliyor. 'Türksün, Türk alışkanlıkların var'. Türkiye'ye gidiyorsun diyorlar ki 'sen İngiliz olmuşsun.»

Sadık'ın eşi Laura da benzer şeyler söylüyor :

«Her ikisine de uymadığını söylüyor. Buraya uymuyor çünkü insanlar O'na hala bir Türk olarak bakıyor. Türkiye'de de uymuyor. Onlar da haddinden fazla İngilizleştiğini düşünüyor.»

İngilizce öğrenmek için gelen ve on yılın üzerinde bir süredir Londra'da oturan Semiha da benzer düşüncelere sahip :

«Daha dün söylüyordum. Ne kadar da olsa, etrafımdakiler ne kadar iyi olsa gene yabancıyım. Yani o var. Martin diyor ki 'öyle düşünmemen lazım' diyor. 'Yok' dedim. 'Sen onu değiştiremezsin'. Daha ben şimdiye kadar hiç bir tartışma olmadı aramızda, İngilizlerle, hiç bir şekilde ki o kadar sene ki herkese olur yani. Bana olursa da hoş karşılarım bir yerde. Bunları da anlıyorum bazan ama yine de bir yerde yabancıyım yani kimse yabancıyım diye sıramı filan almış değil ama öyle. Herhalde öyle, çoğu memlekette öyle, çoğu insan öyle düşünür. [...] Ne kadar da hayatından memnun olsan ama yabancıyım burada. Doğsaydım o zaman başka türlü olurdu.»

İngiltere'ye işçi olarak gelen, sonra kendi atelyesini açan fakat yürütemeyen Sedat'ın ise konuya yaklaşımı daha farklı :

«Sistem olarak farklı burası. Adamlar iyi bir sistem geliştirmişler, oluşturmuşlar. Bu sisteme de insanları adapte etmeye çalışmışlar. Zamanla bu sisteme uyum sağlamaya başladık ama tabii bizim eksiklerimiz, kanuni yönleri tam bilemediğimiz için bazı eksikliklerimiz oldu. Bu da tabii bizim iyi bir okulda okuyup, İngilizceyi öğrenip kanuni bazı bilgilerimiz olsaydı daha farklı düşüncelerimiz olabilirdi.»

7 yıldır Londra'da oturan ve pazarlarda giyim eşyaları satarak hayatını sürdüren Oktay da integrasyon konusunda üzerine düşenleri şöyle ifade ediyor :

«En azından, mesela onların kültür düzeyine erişmek. Onların ... bu demek değildir ... yani bir İngiliz gibi yaşamak ama ... bilmiyorum aslında çok büyük de bir farklı-

lık yok yani, benim açımdan. Ben İstanbul'da yetiştim. Benim çevremle bir İngiliz'in yapmış olduğu olaylar arasında hiç bir fark göremiyorum. Ben ondan belki çok çok fazla şeyler yaptım. Ama Türkiye genelinde düşünürsen tabii farklılıklar gözükür o zaman. Ne bileyim bir Doğu'ya doğru kaydığın zaman oradan gelen bir insan biraz daha çabalar herhalde.»

Oktay'ın eşi Nesrin 3 yaşında ailesiyle birlikte Londra'ya gelmiş. O da olaya değişik bir açıdan bakıyor :

«İnan ki oraya [Türkiye] gidince yabancı hissediyorum kendimi. Diyorum kendimi kendi memleketimde yabancı hissediyorum. Bazı ... hele bir hükümet işi olsun ya da en basitinden gümrükte yani hemen problem çıkıyor, insanın sınırları bozuluyor. Burayı arıyorum o an işte. İnsanın hakları yok, bir şey söyleyemiyorsun, korkuyorsun, konuşamıyorsun yani. [...] İnsan bir yerde emniyette hissedemiyor. Çocuğum hasta oldu. Hemen döndük geldik yani. Önce maddiyat değil yani.»

Yine küçük yaşta gelen ve bir kuruluştaki teknisyen olarak çalışan Edip, kendi kimliğini nasıl gördüğü sorusuna şu cevabı veriyor.

«Şu anda daha çok İngiliz kendimi görüyorum çünkü İngilizlerle çalışıyorum. İngilizce konuşuyorum. Her şeyi anlıyorum.»

İki yıldır Edip'le evli olan Ceyda ise eşini nasıl gördüğü üzerine şunları söylüyor :

«Yarı yarıya. Yarı İngiliz yarı Türk. Belki tamamen İngiliz de olabilirdi ama aileden gelen bir olay. Kayınvalidem, kayınpederim karakter olarak güçlü insanlar bir hayli etkilemişler. O yüzden yarı Türk yarı İngiliz.»

Kendisinin bu topluma integre olmak için bir çaba sarfediş etmemesi gerektiğini sorunca Ceyda' şu cevabı veriyor :

«Öncelikle dil. Kesinlikle dil olmazsa hiç bir şey olmaz ve çalışmam gerektiğini düşünüyorum. Böylece insanlarla yakın ilişkiye girebilirim. Kendime belli bir çevre edinebilirim.»

Görüşmecilerin integrasyon konusundaki düşüncelerinden anlaşılacağı üzere integrasyon, kişilerin sosyo-kültürel özelliklerine, İngiltere'ye geliş amaç ve beklentilerine, bu ülkedeki yaşam deneyimlerine ve bu deneyimleri nasıl değerlendirdiklerine göre farklı anlamlar taşımaktadır. Konunun daha derinden irdelenmesi, görüşmelerin bütünlüğü içinde analizinin tamamlanmasıyla mümkün olacaktır.